

הם, ומתוך כך הפירוד הפתאומי גורם לו לאדואר מועקת-תדהמה הנמוגה לאטה, בעוד שסבלו של סאלאבן, שגור על הניתוק, הוא סבל נפשי ופיזי שאין לו תקנה. תהליך זה של התיידדות שני גברים רגישים ומשכילים עומד אפוא בסימנו של מין מכניזם דיאלקטי טי: בהגיע התהליך לשיאו טמונים בחובו ניצני ההרס שלו.

תיאורו של דיהאמל הוא ענייני ביותר, מלווה הומור מפוכח של מי שמשקיף מריי חוק של מקום וזמן.

א. ז.

חכמת המסכן

„חכמת המסכן“ לנתן שחם הוא ספר המתאר את שכבת האינטליגנציה בפולניה אחרי מלחמת-העולם השנייה. טיפוסיו, רובם ככולם יהודים, חברי מפלגות השמאל, שהיגרו בשנים האחרונות לארצנו. גיא-החזיון הוא פולין וישראל והבעיה העיקרית היא בעית ההשתייכות לתנועה פוליטית. מצד אחד מצמצמת ההשתייכות לתנועה את החופש המוסרי של הפרט באמצעות אותו לנהוג בהתאם לאינטרסים שלה, שלא תמיד הם זהים עם ציוני המוסר, או לנהוג מידה של צביעות, „להסתדר“ במסגרתה המחניקה של התנועה; אך מצד שני התנועה (ובארץ: המפעל החלוצי) היא האמצעי היחיד הנותן בידי האדם את האפשרות לחיות חיים שיש בהם משמעות אמיתית. מבלעדי המשימה הצבורית, וההשתייכות לכלל, חיו של הפרט הם חסרי משמעות. הנה כך, למרות כל ההסתייגויות שיש בלבו כלפיה, שומר גיבורו של הספר אמונים לתנועה.

כל האידיאולוגיה הזאת, האפיינית לתנועות נוער ולמפלגות השמאל, נמסרת בדיבורים שאין להם סוף — הרצאות שאדם מרצה לעצמו, לפעמים גם לידידיו, או לאשת-הינקו. אם נוף מודמן לכאן — חזקה עליו שיהיה לו תפקיד מסוים, למשל: לפתוח פתח למסירת דו"ח על התפתחות הקיבוץ שאליו נקלע הגיבור. תפקידם של כל הטיפוסים

הגיבורים על מצב זה או אחר שבו הועמדו.

עניינו של הרומן בפרשת יחסי-אנוש שאין הספרות מרבה לטפל בשכמותה: פרשת התרומות והתפרקותה של ידידות בין שני גברים נשואים ואבות לילדים. אין הרומן מרבה לטפל בדרך התרומותה של ההכרות ביניהם ואין הוא מעמיד בפניה מכשולים חיצוניים (שתי הנשים מקבלות את הידידות כמובנת מאליה, על אף שלא נמצאה ביניהן לשון משותפת), ולא עוד אלא שבשלב מסוים של הידידות עובר אחד מהשנים לעבוד במפעל בו עובד חברו.

במשיכות-מכחול אחדות, מובלעות כמעט, מוסר דיהאמל את כל שקשור ברקעם החברתי וההשכלתי של שני הגבורים. אף שהגיבורים פועלים במציאות חברתית מסוימת וחיים בשתי סביבות שונות זו מזו של פאריז, לא התפתה דיהאמל לתיאור הסביבה, פרט לאותם מקרים בהם הבלט רקעו של תיאור זה או אחר את שני הגיבורים. דומה כאילו בא דיהאמל לסתור הנחות מקובלות באשר לקשרים הקיימים בין ילדותו של אדם לבין התנהגותו כבוגר. דווקא אדואר חסר התסביכים, המתקדם והולך בדרך זעירי-הבורגנית הבטוחה שהתווה לעצמו, נתייתם בילדותו וגדל וחונך בפנימיות נעדרות חום ואהבה, ואילו סאלאבן, האפוף אהבת אם מאז ילדותו, שגם בגרותו ביתו מלא את דאגתן ורגשות-אהבתן של שתי נשים אהובות (אם ואשה), דווקא הוא אדם נכא-ררוח שכל חייו מלווים רגשות אשמה וכשלון. סאלאבן הא-הוב, הספוג תורות מוסר, פילוסופיה וספרות יפה, מוצא עצמו נכרך סביב גזע יציב כאדואר הכימאי, ששרשיו נותקו, כביכול, בילדותו. כשמתבהרת לסאלאבן מידת תלותו שלו באדואר, הוא מנסה למצוא לו קרקע אחרת להיאחז בה. אדואר, שחום ואהבה נעדרו מנוף ילדותו, זקוק לחברת אדם ואינו מרגיש כלל במעוות שביחסים שביני-

* ז'ורז' דיהאמל: שני אנשים; תרגום: ח. אברבאיה; עם עובד / ספריה לעם, תל-אביב, תשכ"א; 188 עמ'.

מחזות האזרחי

שלושת המחזות של יהודה האזרחי, "תאור מיים", "המשתמט" ו"הסירוב", יצאו לאור בספר אחד, והם מציינים בצורה ברורה למדי את הקו המנחה את יצירתו של הסופר.

במחזותיו כבסיפוריו שם יהודה האזרחי את הדגש בהבעת רעיון מסוים. דבר זה, שרבים רואים בו את מעלתו של הסופר, אפשר לראות בו גם את חסרונו. סופרים, ואפילו סופרים גאונים, דרך-כלל אינם מגיעים, מבחינת הערך הפילוסופי של כתביהם, לדרגה של פילוסוף ממדרגה גבוהה. עובדה זו אינה מחייבת את השאלה: מי עדיף, סופר או פילוסוף? — אלא מאשרת את הידוע: תחומו של הסופר שונה הוא מזה של הפילוסוף. אכן, הדגשה יתירה של הצד הרעיוני מוציאה את היצירה הספרותית מתחומה שלה ומעמידה אותה בהתחרות מיותרת עם הפילוסופיה, התחרות שבה אין לה סיכויים רבים לצאת מנצחת.

ננסה לסכם בקיצור את הרעיונות המובעים במחזות שלפנינו ולראות מה גורלם בהתחלות רות זו שהם נמצאים משתתפים בה.

רעיונו העיקרי של המחזה הראשון, "תאור מיים", אפשר לנסחו בערך כך: בן העלילת הרוחנית של ימינו איבד את הדרך אל הפעולה המעשית. הצורך שלו להוכיח לעצמו שהוא מוכשר לפעולה עלול להתבטא בפעולה הרסנית. במחזה השני, "המשתמט", עומד איש-הרוח ביימינו, שהתבגר בינתיים בעשר שנים, בפני בעית ההכרעה בין חובות מוסר-ריות שונות וסותרות. דווקא האדם הרגיש במיוחד מבחינה מוסרית מגיע לכך שהוא מביא הרס, לפי שאין הוא יכול לבחור — לא בין "טוב רוע" אלא בין "טוב לטוב".

במחזה השלישי, "הסירוב", שוב אנו פוגים שים את איש-הרוח, בן העלילת הרוחנית, ועכשיו הוא עומד בפני החלטה שמשמעותה בחירה בין השמירה הקנאית והקיצונית על אידיאל-חיינו ובין הפשרה עם החיים. הרעיון שמביע מחזה זה הוא, שעצם החיים מחייבים את הפשרה עמם. רק המוות טהור מכל פשרה.

רעיונות אינם סוסי-מירוף, ולא ננסה בזה

הוא ברור: עליהם להביע את עמדותיהם לגבי בעיות מסוימות. במקרה שמתגלגלת לכאן דמות שאין בפייה הרצאה על בעיה כלשהי, כגון בתו של הגבור, אין היא פוצה את פיה כל-עיקר. וכאן, מי שאינו מדבר — אינו קיים. על הנערה הזאת אין אנו יודעים ולא כלום. לרגעים יש הרגשה כאילו נכתב ספר זה בידי עיור שהעולם נתפס לו רק באמצעות הקול. אלא שעיורים מפתחים, כידוע, חוש-מישור וחוש-ריח, עירנות של תחושה ורגישות לגבי הצליל. כל זה אינו נכלל ב"חכמת המסכן".

אכן, אפילו העולם המחשבתי, הבלוע את כל אישיותם של הטיפוסים, איננו מייחד את הטיפוסים, לא רק משום שהוא מרוכז בעיקר באידיאולוגיות, ולא רק משום שהמחשבות הקשורות בחיים אישיים גם הן נהגות במונחים פוליטיים-אידיאולוגיים, אלא גם משום שאין אתה יכול להאמין באמונה שלמה שיהודים-פולנים אלה שלפנינו הם, דווקא הם, חשבו את המחשבות שמייחס להם הסופר. יש ויעלה בך החשד שמחשבו-תיים אינן אלא הירהורי-לבו של איש "התנועה" בן-הארץ... כל סופר רשאי, אמנם, לתת את הירהוריו בפי גיבוריו, אלא שבספר זה ההירהורים הם האמצעי היחיד לשירטוט הדמיות, ואם גם הם אינם נובעים בהכרח מראשיתן של הדמויות (שגדלם אינו עומד בשום יחס לשיעור שאר אבריהם), נמצא שאין בספר דבר המשרטטן לפנינו.

העלילה האישית משמשת כאן, כמובן, מסגרת לדעות והשקפות. ואפילו רגע של חידושי-יחסים בין בעל לאשה, שנפרדו לשנים ארוכות וחיו עם בני-זוג אחרים, רגע הסוגר, דרך-אגב, את מעגל הסיפור, נתן כאן מקום לא להבעת הרחשים האישיים המתחייבים במצב כזה אלא לדיבורים על אחדות העבר והעתיד וכו'...

ד. ש.